

TARBIYA JARAYONINI TEXNOLOGIYALASHTIRISH

Shomirzaev Maxmatmurod Xuramovich

Termiz davlat universiteti professori,

pedagogika fanlari doktori (DSc).

E-mail: shomirzaevm@tersu.uz

Annotatsiya. Maqolada umumta'lim maktablarida "Texnologiya" fani darslarini tashkil etish samaradorligini oshirishda tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish orqali o'quvchilarni kasbkorlikka yo'llashning innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalarini talqin qilingan. Shuningdek, maktab tarbiya jarayonida qo'llaniladigan pedagogik texnologiyaning asosiy element (komponent)lari - tarbiya usullari va uslublari; tarbiya vositalari; tarbiyaviy ishlarni tashkil etish shakllarining mazmun-mohiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktab, sinf, guruh, tarbiyachi, tarbiyalanuvchi, pedagogika, tarbiya, ta'lim, usul, jarayon, texnologiyalashtirish, rejalashtirish, kasb, samaradorlik, vatanparvarlik, milliy g'urur.

ТЕХНОЛОГИЗАЦИЯ ПРОЦЕСС ВОСПИТАНИЯ

Шомирзаев Махматмурод Хурамович

Профессор Термезского государственного университета,

доктор педагогических наук.

E-mail: shomirzaevm@tersu.uz

Резюме. В статье рассмотрены вопросы применения инновационных педагогических технологий профессиональной ориентации учащихся через технологизацию образовательного процесса в повышении эффективности организации уроков дисциплины "технология" в общеобразовательных школах. Освещается также содержание основного элемента (компонента) работы педагогической технологии, применяемой в процессе школьного воспитания - методов и приемов воспитания; средств воспитания; форм организации воспитательной работы.

Ключевые слова: школа, класс, группа, воспитатель, воспитанник, педагогика, воспитание, образование, метод, процесс, технологизация, планирование, профессия, эффективность, Патриотизм, национальная гордость.

TECHNOLOGIZATION THE PROCESS OF EDUCATION

Shomirzaev Makhmatmurod Khuramovich

Termez State University professor,
doctor of Pedagogical Sciences.

E-mail: shomirzaevm@tersu.uz

Annotation. The article interprets the issues of using innovative pedagogical technologies to guide students to professionalism by technologizing the educational process in improving the effectiveness of the organization of classes of “Technology” in secondary schools. Also, the main elements (components) of pedagogical technology used in the process of school education - methods and methods of upbringing; means of upbringing; the content and essence of the forms of Organization of educational work are covered.

Keywords: school, class, group, Educator, educator, educator, pedagogy, upbringing, education, method, process, technologization, planning, profession, efficiency, patriotism, national pride.

“Texnologiya” fani darslarini tashkil etish samaradorligini oshirish, o’qituvchi kadrlar tayyorlash masalalari atroflicha o’rganilgan, foydali maslahatlar, uslubiy tavsiyalar berilgan. Biz mana shunday tavsiyalardan foydalangan holda umumta’lim maktablarida o’qitiladigan “Texnologiya” fani mashg’ulotlarini rejalashtirish va o’tkazishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalarini talqin qilib ko’rmoqchimiz. Chunki umumiy o’rta ta’lim maktablarida o’qitiladigan “Texnologiya” fani mashg’ulotlarining samarali bo’lishi eng avvalo shu fan o’qituvchilarning mashg’ulotlarga qay darajada tayyorgarlik ko’rishiga, mashg’ulotlarni o’tkazishni qanday rejalashtirishiga va, nihoyat, amalga oshirishiga bevosita bog’liqdir. Binobarin mashg’ulotlarni qanday rejalashtirish va o’tkazishga

tayyorgarlik ko'rish mashg'ulot samaradorligini oshirishga qaratilgan dastlabki va eng muhim omildir. Bunda, albatta, mashg'ulotlarda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning faolligini va darslarning samaradorligini oshirishda alohida ahamiyatga ega, deb hisoblaymiz.

Hozirgi zamon "Pedagogika" fani o'qituvchi zimmasiga inson, uning jamiyatdagi o'rnini va roliga har tomonlama qarash vazifasini yuklaydi. Tarbiyaning maqsadi – yoshlarni komil inson qilish, ularni vatanparvarlik va milliy g'urur ruhida tarbiyalash, ularga insonparvarlik g'oyalarini singdirish, lekin, hammamizga ma'lumki, shaxs salohiyatini rivojlan-tirishning cheksizligi, etnogenezi haqidagi g'oyalar ijtimoiy g'oyaga muddat bilan kirib kelmoqda va bolalar tabiatini tushunishini ancha kengaytirdi va boyitdi. Shuning uchun maktab ishida pedagogning tarbiyaviy faoliyatida yangicha yondashuvlarga sabab bo'ladi va ularning ma'no-mazmuni yangi insonni tarbiyalashda namoyon bo'lmoqda.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Agar farzandlarimizga to'g'ri tarbiya bermasak, har kuni, har daqiqada ularning yurish-turishi, kayfiyatidan ogoh bo'lib turmasak, ularni ilm-u hunarga o'rgatmasak, munosib ish topib bermasak, bu omonatni boy berib qo'yishimiz hech gap emas"[1].

Hozirgi vaqtda tarbiya tajriba va baholovchi mulohazalarning katta avlodlarning kichik avlodga bir tomonlama o'tishi tarzida emas, balki kattalar va bolalarning birgalikda hayot kechirish sohasidagi o'zaro yordami va hamkorligi tarzida tushunilishi va qabul qilinishi lozim.

Tarbiyachining faoliyati – komil inson tarbiyasi yo'lidagi mashaqqatli va fidoyi mehnatdir, bu mehnat chuqur insonparvarlik mohiyatiga ega bo'lib, uni faqat o'z kasbining jonkuyariga ishonib topshirish mumkin [2]. Yosh avlodning ijtimoiy va ma'naviy qurshovi doimo o'zgarib boradi. Ishlab chiqarish, biznes olamida, ijtimoiy hayotda, o'zaro aloqa munosabatlarida o'z o'rnini topa bilish, o'z-o'zini anglash va takomillashtirishni talab etadi. Erkin, komil shaxsni shakllantirish muammosi ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni pedagogik texnologiya relsiga o'tkazishni taqozo etadi. Bu jarayon oson kechmaydi, chunki butun ixtiyoriy ko'rilayotgan va joriy etilayotgan tarbiya tizimini qat'iyon ilmiy asoslangan pedagogik tizimga aylantirish

kerak. Aslida ham, ijtimoiy tajriba elementlari (bilim, ko‘nikma, ijodiy faoliyat va b.) obyektiv borliqqa munosabatlar – pedagogik jarayon mahsulidir va ma’lum pedagogik tizim doirasida shakllantiriladi. Pedagogik texnologiya esa amaliyotga joriy etilayotgan pedagogik tizim loyihasidir.

Hozirgi paytda pedagogika fanida tarbiyaviy ishlar jarayonini tashkil etadigan ikki asos bor:

1. Shaxsning o‘z-o‘zini ro‘yobga chiqarishi, o‘z-o‘zini namoyon qilish jihati.
2. Uning ijtimoiylashuvi, me’yorda faoliyat kechirishini ta’minlash jihati.

Ular bir-birini boyitib o‘zaro ta’sirga kirib, shaxsning ijtimoiy salohiyatini eng ko‘p darajada ochib berishga ko‘maklashuvi lozim. Faqat bitta narsani pedagog hisobga olishi kerak: maktab o‘quvchilari o‘z-o‘zini ro‘yobga chiqarishga mustaqil darajada hali tayyor emas, chunki ularning yosh xususiyatlari bunga imkon bermaydi. Shuning uchun tarbiya ishlarida pedagog o‘z o‘quvchilarining oilasi va hamkasblari bilan hamkorlikda tarbiyaviy maqsadni amalda qo‘llashi shart. Bunda o‘qituvchi ta’lim bilan bir qatorda, tarbiyani ham uzviy bog‘lab olib borishi kerak. Pedagogning muhim vazifasi – faqat tarbiya jarayonining mazmunini yangi ijtimoiy shart-sharoitlarga moslashtirishigina emas, balki tarbiyaning yangi shakllari, vositalari va usullarini, qisqa aytib, yangi tarbiyaviy pedagogik texnologiyalarni izlash, har bir muayyan holatda ularni birga qo‘shib olib borishdan iborat.

“Tarbiyachi ↔ tarbiyalanuvchi” pedagogik tizimi natijalar samaradorligini baholash mezonlari faqat tarbiyachi ish rejasini mavjudligi, hujjatlarning to‘g‘ri yuritilishi, bolalar faoliyatining tashkil etilishidan iborat emas, balki, sinf, jamoada har bitta bolaning o‘zini tutishi, kirishimligi, o‘ziga mos mashg‘ulot tanlab olishi, qobiliyati, hissiy sog‘lomligi, hayotsevarligi, do‘stlariga hayri xohligi, kamtarinligi, pedagoglarning bolalarga munosabatidan qoniqishi kabi masalalar ham kiradi. Oxirgi paytlarda bular qatoriga pedagogning ilg‘or texnologiyalar bilan ta’minlanishi qo‘shildi, chunki texnologiyaning kasbdagi ahamiyati, shubhasiz, kattadir.

Tarbiyaviy ishlardagi pedagogik texnologiyaning asosiy element (komponent)lari quyidagicha bo‘ladi: tarbiya usullari va uslublari; tarbiya vositalari; tarbiyaviy ishlarni

tashkil etish shakllari; o'quvchilarning uyushmalari. Bularni maktab tarbiya jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar sifatida quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin [6]:

1. Bolalarda ijtimoiy ongni shakllantiruvchi texnologiyalar (pedagogik ta'sir etish, suhbat va hikoya o'tkazish, namuna ko'rsatish).

2. Bolalar faoliyati jarayonida ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirish texnologiyalari (mashq orqali o'rgatish, o'yinlarni tashkil qilish, talab qilish, topshiriq berish, musobaqalardan foydalanish).

3. Bolalarni o'z-o'zini boshqarishga o'rgatish texnologiyalari (o'z-o'zini tahlil qilish, o'z-o'zini baholash, o'z-o'zini nazorat qilish, o'z-o'ziga xizmat va b.).

4. Bolalarni tarbiyalashda rag'batlantirish va jazolash usullaridan foydalanish texnologiyalari (rag'batlantirish va jazolashning shakllari, shart-sharoitlari va ularning xususiyatlari).

5. O'quvchilar jamoasini tuzish va shaxsni jamoa yordamida tarbiyalash texnologiyasi.

6. Bolalarni o'rganish (pedagogik diagnostika) texnologiyalari.

7. Bolalar bilan individual ishlash texnologiyalari (o'zlashtirilmayotgan bolalar, tarbiyasi og'ir bolalar, iqtidorli bolalar bilan ishlash, shaxsiy yordam berish va h).

8. Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish, tahlil qilish va baholash texnologiyalari (rejalashtirish, nazorat qilish, tahlil qilish, baholash, korreksiya qilish).

Yuqoridagilarning barchasi umumiy tarzda texnologiya darslarida o'rganiladi. Hamkorlik pedagogikasining mohiyati – tarbiya jarayonining samarali natijalariga erishish maqsadida oilaviy va ijtimoiy tarbiyani birlashtirish, pedagog va ota-onalarning tarbiyaviy ta'sirini kuchaytirish hamda o'quvchilarni o'qituvchining yordamchi-lariga aylantirishdan iborat. Shuni hisobga olgan holda tarbiya jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar hamkorlik pedagogikasi mohiyatiga mos bo'lishi kerak. Chunki ular yordamida pedagog o'z o'quvchilarini mustaqil fikrlashga, mustaqil hayotga tayyorlashga majbur. Quyida ayrim pedagogik texnologiyalarni, innovatsion metodlarni tarbiya ishlari jarayoniga moslashtirish va foydalanish bo'yicha tavsiyalar beramiz.

Aqliy hujum – bu usul sinf hayoti va ijtimoiy faoliyatga bog‘liq muammolarni hal qilish bo‘yicha g‘oya va fikrlarni bildirish usulidir. Masalan, sinfdagi “Kamolot” uyushmasi bo‘limlari bo‘yicha reja tuzish, ba’zi tantanali ommaviy tadbirlarni tayyorlash va boshqa shu kabi ommaviy muammoli ishlarda mazkur usul juda o‘rinli va samaralidir. Masalan o‘quvchilarga “Sog‘lom inson” deganda nimani tushunasiz, deb savolni bersak, ulardan turli xil javob olishimiz mumkin: Yuqori sinflarda yoki talabalar guruhida esa murakkabroq muammo qo‘yish mumkin: “Vatan nimadan boshlanadi?” va h.k.

Tarbiyaviy ishlarda aqliy hujum usuli bilan bir qatorda, munozara, davra suhbatlari va yozma bahslar kabi usullarni ham keng miqyosda qo‘llash mumkin. Bunday usullar yordamida o‘quvchilar o‘rtasida quyidagiga o‘xshash muammolarni muhokama etish mumkin:

- yoshlarning huquq va burchlari;
- o‘quvchi yoshlarning prezidentimizga, davlat ramzlariga muno-sabati qanday bo‘lmog‘i lozim?;
- milliy istiqlol g‘oyasi va yoshlar;
- davlat va boshqa tillarga munosabat;
- majburiy yoki muqobil xizmat nima?
- diniy oqimlar va terrorchilarning buzg‘unchilik ishlari;
- zamonaviy yigit va qizlar nima bilan faxrlanadi? va h.

Tarbiyaviy ishlar jarayonini yanada takomillashtirish maqsadida sinf jamoasini kichik guruhlariga bo‘lish ham muhim ahamiyatga ega. Mazkur usul yordamida pedagog o‘z o‘quvchilarining qiziqish va ehtiyojlari o‘rganishga, imkoniyat va qobiliyatlarini aniqlashga hamda rivojlantirishga imkon topishi mumkin. Masalan: sinf (guruh) rahbari o‘quvchilarni tarbiyalashda tabaqalashtirish qoidasiga asoslangan holda ularni 5-6 kishidan iborat bo‘lgan 3-5 ta kichik guruhlariga ajratadi va ular zimmasiga sinfdagi ijtimoiy hayotning bir aniq soha (o‘qish, sport, mehnat, dam olish, badiiy bezatish va b.) bo‘yicha mas’uliyatni yuklaydi. Har qaysi kichik guruhning nomi, shiori, emblemasi bo‘lishi kerak. Bunday kichik guruhning pasporti (vizitkasi) quyidagicha bo‘lishi mumkin [4,5]:

	Guruh nomi:
	Guruh shiori:

Guruh nomi, shiori, emblemasini tanlashda o'quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olish zarur.

Kichik maktab yoshidagi bolalarga “Kamalak”, “Boychechak”, “G‘uncha” nomlari mos keladi. Katta o'quvchilarga va talabalarga esa guruh nomlari murakkab-roq bo'lishi kerak. Masalan ularga “Ziyo”, “Zukko”, “Tinchlik”, “Istiqlol”, “Istiqbol”, “Uchqun” kabi nomlari mos keladi. Kichik guruh sarkorlarni har chorak yoki yarim yilda o'zgartirish mumkin. Bu har qaysi o'quvchiga ham rahbar, ham bo'ysunuvchi sifatida bo'lishiga imkon yaratadi.

Maktab, litsey, kollej o'quvchilarini ma'naviy-ma'rifiy jihatdan to'g'ri tarbiyalash masalalari o'qituvchidan O'zbekiston Respublikasi davlat ramzlaridan keng va samarali foydalanishni talab qiladi. Shuning uchun, bolaligidan boshlab o'quvchilarda Prezidentimiz, madhiyamiz, bayrog'imiz, gerbimiz, davlatimiz siyosatiga, diniy oqimlarga to'g'ri munosabatini shakllantirish jarayonida o'qituvchi maxsus tayyorlangan ko'rgazmalar, tayanch sxemalar, slaydlar, kino-videofilmlar kabi materiallardan unumli foydalanishiga to'g'ri keladi. Bu usul-vositalar o'qituvchilar tajribasida keng tarqalgan, lekin ular ancha uzoq vaqtni oladi. Ayrim vaziyatlarda o'qituvchiga qisqa vaqt davomida o'quvchilar haqida ba'zi ma'lumotlarni bilish zarur bo'lib qoladi. Bunday hollarda quyidagi interfaol usullardan foydalanishni tavsiya etamiz.

Muz yorish usuli odamlarning o'zaro munosabatlarini yaxshilash, ularni bir-biri bilan yaqinroq tanishtirish usulidir. Tarbiya jarayonida turli xil muz yorishlar mavjud: 1) odamlarning kayfiyatini ko'tarish, ularni notanish sharoitda tinchitish; 2) yangi jamoani tashkil etishda odamlarni o'zaro tanishtirish (misol uchun, o'qituvchini yangi sinf o'quvchilari bilan), shaxslararo munosabatlarni yaratish; 3) dam olish daqiqasi

sifatida o'tkazish. Muz yorishning turi “*quvnoq daqiqa*” deb nomlangan usulidan, odatda dars paytida o'quvchilar charchagan vaqtda foydalaniladi. Bundan tashqari, muz yorishning boshqa turlarini ham qo'llash mumkin. Bir necha misol keltiramiz.

Taqdim etish o'qituvchi o'quvchilardan o'zlarini tanishtirishni va o'zlari haqida ma'lumot berishlarini so'rab, ularni doira shaklida o'tirg'izib, suhbat uyushtiradi. O'quvchilar ketma-ket navbat bilan quyidagi masalalar bo'yicha axborot berishadi: ismi va familiyasi, turar joyi; ota-onalarning ishlash joylari; ijtimoiy tajribasi (qanday topshiriqlarni bajargan edi); kelajakda kim bo'lmoqchi va h. Bu usulga kam vaqt ketadi (bir kishiga 2-3 daqiqa), biroq 30 va undan ko'p o'quvchilar bo'lgan sinflarda uni qo'llab bo'lmaydi.

Intervyu – notanish o'quvchilardan juftlar tanlab, ularga bir-biri bilan tanishishi uchun 5-7 daqiqa muddat beriladi. Keyin ularning har biridan o'z sherigini butun sinf jamoasiga shu kishi haqidagi o'qituvchi tanlangan bitta qiziq dalilni qo'shgan holda tanishtiradi. Bu usul har bir o'quvchini jamoaga tanishtirishga imkon beradi. Bu usul o'quvchilarga qat'iyatlik baxsh etadi. Oldingi usulga nisbatan bu usul ko'proq vaqt oladi, biroq uni 25 kishidan ortiq sinflarda qo'llab bo'lmaydi.

Jadvallar usuli. Hamkorlik qilgan sinf jamoalar uchun hamda o'quvchilar haqida qo'shimcha axborot olishda qo'llash mumkin. Bu usulni qo'llash uchun o'qituvchi har bir o'quvchiga qog'oz varag'ini berib, uni to'rt qismga ajratib, har biriga quyidagi axborotni yozishni iltimos qiladi:

- yuqori chap burchakda o'zini bitta so'z bilan ifodalash;
- yuqori o'ng burchakda o'zi faxrlanadigan narsani yozish;
- pastki chap burchakda o'zi to'g'risidagi birorta sirni oshkor qilish (bu birorta jiddiy sir bo'lishi shart emas, u atrofdagilardan birortasi bilmaydigan sir bo'lishi kerak);
- pastki o'ng burchakda o'zi yaxshi ko'radigan mashg'uloti (xobbi)ni yozish.

O'qituvchi ham o'z jadvalini qatnashchilari bilan bir vaqtda, to'ldi-radi. Sinf o'quvchilari o'z ishlarini yakunlaganlaridan so'ng, ulardan jadvallarini ko'rinadigan qilib ushlagan (yoki devorga osib qo'yilgan) holda bir-birlari bilan tanishadilar. Bu

usul ko'p vaqt olmaydi, lekin uni yordamida o'qituvchi o'z o'quvchilarini chuqurroq o'rganishga imkon topadi (ayniqsa, yangi sinf bo'lsa).

Bunday usullarni qo'llash jarayonida sinfdagi barcha o'quvchilarni qatnashishi shart. Bu usullarni qo'llashda o'quvchilarning yosh va bilish hamda xarakter xususiyatlarini hisobga olish, tortishuv va izlanish natijalari ularning shaxsiyatiga tegmaydigan bo'lishi kerak.

Yuqorida aytilgan usul-vositalar orqali umumta'lim maktablarida "Texnologiya" fani darslarida tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish orqali o'quvchilarni kasbkorlikka yo'naltiriladi va buning natijasida hunar o'rganish bolgan qiziqishlar samaradorligi ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Vatanimiz taqdiri va kelajagi yo'lida yanada hamjihat bo'lib, qat'iyat bilan harakat qilaylik. // "Xalq so'zi", 2017-yil, 16-iyun.
2. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. –T.: O'qituvchi, 2004. – 236 b.
3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. O'quv qo'llanma. Qarshi: "Nasaf", 2000. – 87 b.
4. Shomirzayev M.X. Texnologiya fanini o'qitishning samaradorligini oshirish yo'llari. Uslubiy qo'llanma. – T.: "Gold print nashr", 2019. – 32 b.
5. Shomirzayev M.X. O'zbek milliy hunarmandchiligida innovatsion jarayonlar. Uslubiy qo'llanma. – T.: "Yangi nashr", 2019. – 88 b.
6. Shomirzaev M.X. Texnologiya fanini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalar. Darslik. – T.: "TerDU NMMN" 2021, – 228 b.